

Un (pre)text per (des)centrar autors: història de la filosofia (filosofia II) [3]

M'he demanat, com m'ho vaig demanar a l'article anterior, sobre el sentit de la continuïtat d'aquesta sèrie, el professors de filosofia no som tants. Tan sols jo sigui l'únic interessat en el que aquí s'exposa. No ho sé. Ara bé, evidentment construeixo una justificació que em justifica: tan sols només pugui ser interessant en la mesura que permeti saber a cada un què fan els altres companys en els seus àmbits respectius, que ja és molt, o ja ho és tot. La tasca en col·laboració passa per aquí, per donar coherència al nostre treball com a docents i així comprometre a l'alumnat en un resultat final enriquidor, per a ells i per a nosaltres.

Ara bé, hom podrà haver llegit aquesta sèrie i pensat: "és el que s'ha fet sempre" a història de la filosofia. Potser sí i segurament que sí, però això és un repte, precisament el d'invertir la repetida formulació de Lampedusa: que malgrat res canviï sigui possible que canviï tot. I això a vegades fins i tot pot ser revolucionari.

Amb Descartes i Kant ens tornem a trobar amb una parella interessant que, a més, escenifiquen una qüestió que intent en algun moment que els alumnes trobin important: en la història de la filosofia cal trobar-hi precisió i preciositat. És una paraula estranya, aquesta darrera, però surt al DIEC. La filosofia requereix una esforç (terminològic, metodològic i discursiu). Ha de ser un discurs precís. Però també un discurs preciós, que ens commogui, a sentir i a pensar. Les dues coses a vegades són difícils i les trobam separatament: pens que Aristòtil és més precís que preciós, i, al contrari, Plató és més preciós que precís, en tant que és molt bon escriptor però hi ha algunes cucaveles poc sistemàtiques en la seva exposició (segurament per la tipologia dels textos que es conservaren de cada un, una qüestió un poc arbitrària, cert, però ja ho vaig avisar). Cal procurar ambdues i per això, els demano que embelleixin els seus comentaris de text, per ser al temps precisos i preciosos. Però parlem de Descartes i Kant.

Descartes o la realitat entre parèntesi

De Descartes se'n parla com el pare de la filosofia moderna, i és una caracterització perfecta de manual. No cerquem això. També com el racionalista per excel·lència, cosa que és més que discutible, tot i que un moment de veritat també hi ha en aquesta afirmació. Certament hi ha en la seva filosofia un subjecte erigit racionalment (i la modernitat filosòfica va aparellada amb la filosofia del subjecte), èmfasi que suposa un canvi d'orientació molt significatiu en relació a la filosofia clàssica. I gairebé tothom recordarà el *Cogito* cartesià, el "pens doncs existeixo", que constitueix el punt de partida de la seva "reconstrucció" filosòfica del món, essent també un punt d'arribada d'un procés de dubte molt interessant. Llegir els seus escrits és plaent, perquè és un bon escriptor (fa filosofia amb esforç literari —o literatura amb esforç filosòfic—), "fundador" de llengua moderna, i és clar (dins el seu laberint), que és d'agrair, i, a més, d'una visualitat molt accentuada (igual com Plató, que ens fa pensar amb imatges, molts de cops). I vull recordar tan sols, abans de llegir el text, que concep l'ésser humà fonamentalment com a pensament, lligat a un cos. A la sisena de les seves *Meditacions metafísiques* hi ha un passatge molt curiós, tot i que no sigui dels centrals:

«Primerament doncs he sentit que tenia un cap, unes mans, uns peus, i tots els altres membres dels quals és compost el cos que considerava com una part de mi mateix, o potser també el tot. A més he sentit que aquest cos estava situat entre molts d'altres, dels quals era capaç de rebre diverses comoditats i incomoditats, i notava aquestes comoditats per un cert

sentiment de plaer o voluptuositat, i les incomoditats per un sentiment de dolor. I, ultra aquest plaer i aquest dolor, sentia també en mi la fam, la set, i d'altres apetits semblants, com també certes inclinacions corporals cap a la joia, la tristesa, la còlera, i d'altres passions semblants. I a fora, ultra l'extensió, les figures, els moviments dels cossos, notava en ells la duresa, la calor i totes les altres qualitats que cauen sota el tacte. A més jo hi notava la llum, els colors, els olors, els sabors i els sons, la varietat dels quals em donava el mitjà de distingir el cel, la terra, la mar, i generalment tots els altres cossos un dels altres. »

Causa veritablement una sensació estranya: és com si algú, privat dels sentits, de cop, els recobrés. I se n'adona que té un cap, i unes mans... Fins i tot és còmic. Se n'adona també que hi ha altres persones, altres cossos com el seu, que l'estorben, li fan nosa, o que li causen una certa sensualitat. I aquest cos, que és el seu, té necessitats fisiològiques i, més encara, sentiments. I a més (quin espant!) hi ha coses que no són cossos (com el seu), i que tenen contorn, i forma, i materialitat i (què estrany!) es mouen, però a més, és capaç, de distingir-hi sorprenent i admirativament, en ells, el món. Que li passa a aquest senyor? Precisament, que després d'endinsar-se (o enlairar-se) en el pensament, per trobar el seu jo que farà de fonament de la filosofia, ha posat el món entre parèntesi, ha escindit la realitat mental de la realitat física, i això, si ho pensam ve a ser un "descobriments" sorprenent: els éssers humans som ésser ben curiosos, que som capaços d'imaginar els escenaris més colossals, els paisatges més immensos, reclosos en quatre parets que ens ofeguen. Tenim, sembla, una doble dimensió, i en som conscients. Una realitat immaterial localitzada en una realitat material (quin espai ocupen les paraules?). És la constatació admirada de la singularitat de l'ésser humà. Com s'articulen o integren una amb l'altra (ment i cos) és un interrogant, per Descartes i per la filosofia de la ment més actual. És cert que la resposta de Descartes és molt poc satisfactòria: les separa totalment (hi ha un llibre del neuròleg Oliver Sacks, titulat *L'home que va confondre la seva dona amb un barret*, que és sorprenent, divertit i interessant i que dóna compta de la poca consistència de la solució cartesiana), però està obrint determinants camins.

El pensament ens permet anar més enllà de la realitat immediata, posar-la entre parèntesi, i, redescobrir-la com ho fa aquest text, però també imaginar-la d'una altra manera, cosa que es fonamental per pensar qualsevol possibilitat de canvi. Anar més enllà del present efectiu, de les coses tal com són, perquè potser poden ser d'una altra manera. I examinar, amb la nostra raó, la realitat, tan social com natural, perquè molt sovint les coses no són com ens semblen, ni són com ens diuen que són. Les conseqüències sobre la moral i la política que en fa Descartes són, tal vegada, decebedores, ja que la radicalitat que ha aplicat al replantejament de la metafísica, no gosa (o no té temps) d'aplicar-la a la realitat social (sosté, més o menys, que cal no cercar-se problemes), però cal tenir en compte el context històric en què viu (un període de molta convulsió, marcat per les guerres de religió i la consolidació dels Estats moderns); i nosaltres (malgrat no estam exempts de convulsió històrica) no estam tan condicionats, o cal procurar no estar-hi.

Kant o les difícils paraules que diuen llibertat

Kant és la precisió, i, paradoxalment, la dificultat. És un autor difícil d'entendre, i per tant, d'explicar, i, reprenent el diàleg amb l'alumnat, de comprendre. Hi ho és, precisament, perquè intenta clarificar la raó mateixa. És a dir, és el filòsof que recull el llegat de la Il·lustració, un llegat que solem identificar amb qüestions culturals, socials i polítiques, i l'intenta fonamentar des de la seva base, la teoria del coneixement. Curiós, si més no, com curiós és que solem localitzar el moviment il·lustrat a França i Kant viu a una petita ciutat provinciana a Prússia, Königsberg. La seva biografia no sé si és apassionant i la seva vida no sé si és apassionada, però darrera els seus escrits hi batega una força extraordinària. Si ens remetem a la terminologia de la seva

teoria del coneixement, entrem en una dinàmica perillosa: judicis analítics *a priori*, judicis sintètics *a posteriori* i judicis sintètics *a priori*; estètica, analítica i dialèctica transcendents... són elements als quals hem d'intentar donar sentit a les nostres classes (i sovint no ho aconseguim), que poden esdevenir críptiques i frívols. Tot un desafiament. Però tot està orientat des de i cap als ideals il·lustrats. La llibertat és l'element articulador fonamental i d'això en parla al següent fragment del seu opuscle *Què significa orientar-se en el pensament*:

«A la llibertat de pensar s'oposa, en primer lloc, la coacció civil. És veritat que es diu que la llibertat de parlar, o d'escriure, pot ser-nos manllevada per un poder superior, però no la llibertat de pensar. Però ¿pensaríem molt, i pensaríem bé i amb correcció, si no pensàssim, per dir-ho així, en comunitat amb altres, que ens comuniquen els seus pensaments i als quals comunicam els nostres? Per consegüent, es pot dir bé que el poder extern que priva als homes de la llibertat de comunicar públicament els seus pensaments els priva també de la llibertat de pensar, i aquesta és l'únic tresor que encara ens queda enmig de totes les càrregues civils i també l'únic que pot aportar un remei contra tots els mals inherents a aquesta condició.[...]

[Finalment] la llibertat de pensar significa el sotmetiment de la raó a cap altra llei sinó a les que ella es dona a si mateixa; i el contrari d'això és la màxima d'un ús sense llei de la raó (per a, d'aquesta manera, com es figura el geni, veure més lluny que sota la limitació de les lleis).»

Amb el que deia Descartes semblava com si fos indiferent el context social i històric mentre pogués exercitar el meu pensament (com si fos insignificant estar empresonat sempre i quan jo pogués pensar el que volgués). No és el moment de Kant, Kant viu una altra època, té uns altres referents i fa unes altres exigències. La llibertat de pensament ha d'anar acompanyada necessàriament de la llibertat d'expressar públicament els meus pensaments, per tal de contrastar-los i garantir la seva validesa. Una raó aïllada, isolada, corre el perill de perdre's en deserts poc fèrtils. La discussió pública, el diàleg, la possibilitat de comunicació, és requisit indispensable i necessari per al fidel exercici de la racionalitat, i, per tant, qualsevulla censura significa una coerció, no només a la llibertat d'expressió, sinó a la llibertat de pensament. A la veritat, per tant, s'hi arriba, és constitueix, a través d'un procés col·lectiu, i, per tant, no pot concebre's el saber, els coneixements, com quelcom que merament ha de ser transmès (cosa que, també té conseqüències sobre l'ensenyament, com a institució) i l'educació (com a projecte).

El segon paràgraf accentua un altre aspecte determinant per a la concepció kantiana de raó: l'autonomia. La raó no ha d'obeir a cap ingerència externa, sinó que s'ha de regular ella mateixa: per evitar els seus excessos, però per evitar també la instrumentalització dels sabers per part d'interessos econòmic o polítics. D'aquí la funció crítica que té la filosofia en relació al sistema dels coneixements, és el saber orientat a la regulació dels límits i l'establiment dels objectius; per tant, crítica en relació als avanços científics i crítica en relació a la societat i la seva regulació, els quals han de perseguir un únic fi: una humanitat més lliure. Potser Kant caigui en l'optimisme il·lustrat de pensar un camí històric, però tal vegada els moments de negativitat del nostre present històric (amb una ciència sotmesos als poders econòmics i polítics) estiguin relacionats amb l'oblit d'aquestes qüestions essencials de la filosofia kantiana: quines són les prioritats (o emergències) que ha d'afrontar la humanitat en aquest moment, els objectius del mil·lenni establerts per la ONU, per exemple, o bé la fabricació d'armaments? Què és més racional? Finalment, un apunt sobre la qüestió de la dificultat dels textos kantians. La seva filosofia, efectivament, no es pot reduir a formulacions sentencioses que resultin més o manco atractives o comercials. La filosofia ha de fugir de les sentències presentades com a solucions (en tot cas, només com a punts de partida per arribar a les nostres conclusions). Prolifera els cursos sobre l'actualitat de la filosofia, el sentit de la vida... N'he vist un, darrerament, que proposava, talment: "+ filosofia - nervis" (amb una escriptura i una ortografia, per cert, problemàtiques). No sé quin és

el seu contingut, però cal estar previnguts enfront a la manipulació que pugui significar tota simplificació, perquè hi ha coses que no es poden dir de manera simple, en la mesura que es refereixen a una realitat que és complexa. Kant no és senzill. La llibertat és una qüestió difícil.

Xavier Riera Ramis
Departament de Filosofia
IES Pau Casesnoves